

การดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงกันตรึม
ในสังคมเขมรถิ่นไทยจังหวัดสุรินทร์
The Existence of Kan-Trum Performing Arts in
Thai-Khmer Society in Surin Province

พงศธร ยอดดำเนิน¹

Pongsatorn Yoddumnean

¹ อาจารย์ประจำแผนกวิชานาฏศิลป์อีสาน
สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Lecturer, Department of Performing Arts,
Faculty of Fine and Applied Arts,
Khon Kaen University
(E-mail: Pongsatornsaren@gmail.com)

Received: 25/02/2020 Revised: 4/03/2020 Accepted: 12/03/2020

บทคัดย่อ

บทความวิชาการ “การดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงกันตรึมในสังคมเขมรถิ่นไทยจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทของศิลปะการแสดงกันตรึมของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ และเพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนของรูปแบบและองค์ประกอบของศิลปะการแสดงกันตรึมของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งใช้กระบวนการศึกษาแบบลงภาคสนาม รวบรวมข้อมูล การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนรวม นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ โดยมุ่งเน้นศึกษาการละเล่นกันตรึมแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์เท่านั้น ผลการศึกษาพบว่า กันตรึม คือ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยโดยเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์ กันตรึมมีเนื้อร้องเป็นภาษาเขมรถิ่นไทย เครื่องดนตรีหลักคือ ตรัว(ซอ) และสักรว(กลอง) กันตรึมมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวสุรินทร์ในด้านพิธีกรรมความเชื่อ การละเล่นกันตรึมมีการปรับเปลี่ยนจากการละเล่นในพิธีกรรม และมหรสพสมโภชงานพิธีต่างๆ มีการนำเอากันตรึมมาประกอบการแสดงศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองต่างๆ เพื่อเป็นสื่อนำเสนอถึงอัตลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งปัจจุบันการละเล่นกันตรึมมีการนำเอาเครื่องดนตรีสากลมาร่วมบรรเลง และการขับร้องที่ใช้ภาษาอื่นเข้ามาผสมลักษณะคล้ายเพลงลูกทุ่ง การร่ายรำได้ปรับเปลี่ยนเป็นการเดินแบบทางเครื่อง ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับรูปแบบดั้งเดิม สิ่งเหล่านี้เป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อการดำรงอยู่ของศิลปะในท่ามกลางกระแสความนิยมที่เปลี่ยนไป ส่งผลต่อรูปแบบการละเล่นกันตรึมที่เปลี่ยนไปด้วย การอนุรักษ์ที่สำคัญ ปัจจุบันมีการนำการละเล่นกันตรึมบรรจุเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนของสถานศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อเป็นอีกแนวทางในการอนุรักษ์การละเล่นกันตรึมแบบดั้งเดิมให้ดำรงอยู่และการศึกษาถึงการปรับเปลี่ยนของศิลปะการแสดงกันตรึมที่มาเป็นการแสดงกันตรึมแบบประยุกต์เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และปรับตัว ดำรงอยู่ในสังคมชาวเขมรถิ่นไทยจังหวัดสุรินทร์ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กันตรึม, เขมรถิ่นไทย, การละเล่นอีสานใต้

ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2563

Abstract

This academic article “The Existence of Kuntrum Performing Arts in the Khmer native to Thailand of Thailand, Surin Province” was aimed at studying the roles and the changes of form and composition of Kantrum performing arts of Thai Khmer people in Surin province. Data were collected and analysed through fieldwork using participative and non-participative observation, focusing on the traditional Kuntrum in Surin province solely. The study found that Kuntrum is a folk performing art of Thai Khmer, mostly found in Surin province. Kuntrum is an interesting form of linguistic combination between Isan and Cambodian dialects. The main instruments are; local fiddles called “Trua” and the percussion called “Saguar”. Kuntrum plays an important role in lifestyles, beliefs, and religious traditions of Surin people. Over time, Kuntrum has become an important part of Surin’s local dances as one of the reflections upon its identity. A more modern form of Kuntrum, which is similar to current Isan local music “Luktung”, has emerged due to changing popularity including a mix of western musical instruments, lyrics from different languages, and different styles of dance. This contrasts the traditional form of Kuntrum which can imply that the original one has a tendency to disappear. As a result, many schools both primary and secondary as well as universities have introduced Kuntrum into their curriculum to spread and conserve this beautiful and culturally valuable performing art sustainably.

Keywords: Kuntrum, Khmer native to Thailand, Isan Folk music Performance

บทนำ

สภาพสังคมและวิถีชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทย มีวิถีชีวิตแบบชาวชนบททั่วไป อาศัยรวมกลุ่มกันเป็นชุมชน ใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาในการสื่อสาร ศูนย์ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเขมรถิ่นไทยนอกจากพระพุทธศาสนา ยังมีศาลปู่ตาที่ผู้คนในชุมชนให้ความสำคัญเคารพนับถือเป็นอย่างมาก และยังมีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งเพื่อส่วนตัว ครอบครัวและส่วนรวม พิธีกรรมและความเชื่อมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเป็นเครื่องขัดเกลาและเป็นบรรทัดฐานเพื่อให้คนในชุมชนได้ประพฤติปฏิบัติตาม ชาวเขมรถิ่นไทยมีศิลปะการแสดงพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่น มีความโดดเด่นกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อาศัยในอีสานตอนใต้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ “กันตรึม” มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมและวิถีชีวิต กันตรึมถูกใช้ในงานพิธีต่างๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมเข้าทรง เพื่อบูชาบรรพบุรุษและพิธีกรรมแต่งงานที่มีกันตรึมเป็นเครื่องสำคัญระหว่างการประกอบพิธีกรรม กันตรึมมีเนื้อร้องเป็นภาษาเขมรถิ่นไทย เครื่องดนตรีหลักคือ ตีรว (ซอ) และสักรว (กลอง) กลองกันตรึมมีเสียง โฉะ ครึม ครึม จึงเป็นที่มาของชื่อ กันตรึม ถึงแม้ปัจจุบันสภาพสังคมและวิถีชีวิตมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม การดำรงอยู่และการปรับตัวของกันตรึมให้สอดคล้องกับสภาพสังคม จึงทำให้เกิดความหลากหลายในรูปแบบการนำเสนอ บทบาทของกันตรึมแบบดั้งเดิมก็ยังคงแนบแน่นกับพิธีกรรมและความเชื่อของชาวเขมรถิ่นไทย การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาวเขมรถิ่นไทยมีหลากหลายวิธี โดยเฉพาะการนำการเล่นกันตรึมไปบรรจุเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนของสถานศึกษาต่างๆ ในจังหวัดสุรินทร์ เป็นอีกแนวทางสำคัญในการปลูกฝังให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้ซึมซับศิลปะการแสดงของท้องถิ่นเพื่อให้ดำรงคงอยู่ในทุกยุคสมัย

การปรับเปลี่ยนของรูปแบบและองค์ประกอบของศิลปะการแสดงกันตรึมของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์นั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปในหลายทิศทางทั้งด้านบวกและด้านลบ แต่เดิมการเล่นกันตรึมเป็นศิลปะการแสดงที่อยู่ในพิธีกรรม พิธีการ การละเล่นกันตรึมเล่นได้ทุกโอกาสมีงานมงคลและอวมงคล เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานกฐิน งานโกนจุก งานบรรจุอัฐิ และงานศพ ที่สำคัญวงกัน

ตรึมเป็นส่วนสำคัญกับพิธีกรรม ความเชื่อ เรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ บรรเลงและขับร้องประกอบการเข้าทรงหรือที่เรียกว่า “มะมัวต” แต่เดิมการร่ายรำในการละเล่นกันตรึมเป็นหน้าที่ของผู้ร้องและผู้ชมที่มีอารมณ์ร่วมในการแสดง การละเล่นกันตรึมพัฒนาขึ้นมาเป็นดนตรีประกอบการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านในชุดการแสดงต่างๆ และพัฒนามาเป็นกันตรึมประยุกต์ โดยการนำเอาเครื่องดนตรีสากลมาประกอบการบรรเลง เนื้อหาเพลง การแต่งกาย และองค์ประกอบต่างๆ ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมที่นิยมแบบวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น ส่งผลให้การละเล่นกันตรึมมีการปรับเปลี่ยนไปในรูปแบบต่างๆ ตามความต้องการของศิลปิน หัวหน้าคณะ และผู้ชมที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ชี้ชะตาความอยู่รอดของศิลปินที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของตลาดที่แต่ละยุคสมัยมีความนิยมแตกต่างกันออกไป การศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของศิลปะการละเล่นกันตรึมของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยมีความสนใจเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ทราบถึงการดำรง คงอยู่ ปรับเปลี่ยน และทิศทาง ของศิลปะการแสดงกันตรึม อีกทั้งเพื่อเป็นการแสวงหาแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานศิลปะการแสดงกันตรึมให้คงอยู่คู่กับสังคมชาวเขมรถิ่นไทยต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบทบาทของศิลปะการแสดงกันตรึมของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษาการปรับเปลี่ยนของรูปแบบและองค์ประกอบของศิลปะการแสดงกันตรึมของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. บทบาท หมายถึง การที่ศิลปะการแสดงกันตรึมได้มีส่วนกระทำหรือเป็นส่วนสำคัญในกิจกรรมโดยหนึ่ง เช่น เป็นส่วนสำคัญในการบรรเลงและขับร้องในพิธีกรรมเข้าทรงและพิธีกรรมสู่ขวัญ ตามความเชื่อดั้งเดิมพิธีกรรม พิธีการ ของชาวเขมรถิ่นไทย

2. ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงออกทางจินตนาการ การเลียนแบบ การสร้างสรรค์ เป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งที่ใช้การแสดงออกทางท่าทาง สีตา และดนตรี มีองค์ประกอบต่างๆ เข้ามามีส่วนสำคัญเพื่อให้ศิลปะการแสดงเกิดความรู้สึกสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ศิลปะการแสดงมีทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ ในที่นี้หมายถึง ศิลปะการแสดงที่เป็นการละเล่นพื้นบ้านแบบดั้งเดิมและการละเล่นพื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่

3. การปรับเปลี่ยน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เป็นอยู่ให้มีคุณภาพ ขึ้นหรือด้อยลง ซึ่งอาจไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์เดิม มีการปรับตัว พัฒนา ให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ

4. องค์ประกอบของศิลปะการแสดง หมายถึง ศาสตร์และศิลป์แขนงต่างๆ ที่มาอยู่ร่วมกันในศิลปะการแสดง ประกอบด้วย ผู้แสดง เพลงประกอบการแสดง เสื้อผ้า-เครื่องแต่งกาย สถานที่ใช้ในการแสดง และโอกาสที่ใช้ในการแสดง

5. ชาวเขมรถิ่นไทย หมายถึง กลุ่มผู้คนที่พูดภาษาเขมรในชีวิตประจำวัน มีภาษาเขมรเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ภาคตะวันออก เฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย

วิธีการดำเนินการศึกษา

ศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีการรวบรวม ศึกษาข้อมูล และการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ได้แก่ สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (หอสมุดกลาง) หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

1.2 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม

2.1 ศึกษาข้อมูลภาคสนามด้วยตนเองจากประสบการณ์ที่ผู้วิจัยได้ร่วมแสดงศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานตอนใต้กับศิลปินท้องถิ่นการเล่นกันตรึมจังหวัดสุรินทร์

2.2 ศึกษาข้อมูลและสัมภาษณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยฝึกปฏิบัติการรำเรอมนกันตรึมและศึกษาองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานใต้ ดนตรีกันตรึม และศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานตอนใต้

2.3 การจดบันทึกข้อมูลภาคสนามและรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2.4 การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิลปินท้องถิ่น ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในด้านดนตรี-นาฏศิลป์พื้นบ้าน

2.5 ศึกษาข้อมูลจากสื่อประเภทต่างๆ ได้แก่

2.5.1 แลบบันทึกเสียง แลบบันทึกภาพวีดิทัศน์

2.5.2 ภาพถ่ายที่บันทึกไว้เมื่อมีการแสดงกันตรึมทั้งอดีตและปัจจุบัน

2.6 การตรวจสอบข้อมูล

2.6.1 การจำแนกข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย และการลงภาคสนาม

2.6.2 ตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ตรงตามประเด็นที่ต้องการข้อมูลอย่างน้อยเพียงใด

2.6.3 วางโครงสร้างการนำเสนอข้อมูลและประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์

2.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

2.7.1 จัดแบ่งเนื้อหาข้อมูล และเรียงลำดับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากแหล่งข้อมูลและ การศึกษาภาคสนาม ให้มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

2.7.2 วิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเรียงลำดับข้อมูลตามวัตถุประสงค์

2.7.3 วิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ การฝึกปฏิบัติ ให้ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์

2.8 เรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการตรวจสอบและวิเคราะห์ โดยนำมาสรุปผลและนำเสนอบทความทางวิชาการ

ผลการศึกษา

จังหวัดสุรินทร์ เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีพื้นที่ติดกับประเทศกัมพูชา หรือเรียกบริเวณนี้ว่า อีสานตอนใต้ โดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นเส้นกั้นเขตแดนกับประเทศกัมพูชา พลเมืองส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายเขมรหรือชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย รองลงมาคือชาติพันธุ์ญ้อและชาติพันธุ์ลาว “จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาเก่าแก่อายวามานาน มีการจัดการปกครองแบบเจ้าเมืองและคณะกรรมการเมือง ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดูแลกันเอง”(สุทัศน์ กองทรัพย์, 2543)

จังหวัดสุรินทร์ มีประชากรส่วนใหญ่ใช้ภาษาพื้นเมืองในการสื่อสาร โดยมี 3 ภาษา คือ ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาญ้อหรือส่วย และภาษาลาว จากภาษาที่พูดแตกต่างกัน จึงทำให้มีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน โดยทุกภาษาหรือทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์ล้วนมีรากฐานความเชื่อมาจากที่เดียวกัน โดยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะการนับถือผีบรรพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงมีผลต่อการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประชากรในจังหวัดสุรินทร์ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาได้แก่ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ การทำนา รองลงมาคือ การทำสวน การทอผ้าไหมและการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ และกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ซึ่งทั้ง3กลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างกันในเรื่องของภาษา ความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุด มีวัฒนธรรมที่โดดเด่นที่สุด

กลุ่มชาติพันธุ์เขมร เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่สำคัญกลุ่มหนึ่งในบริเวณภาคอีสานตอนล่างของประเทศไทยและเป็นกลุ่มที่มีบทบาทเด่นชัด มีหลักฐานถึงการอพยพตั้งถิ่นฐานอาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร “จากหลักฐานว่าในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 ได้ปรากฏการก่อตั้งบ้านเมืองขนาดใหญ่ตามแบบวัฒนธรรมเขมรที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย คือ ที่ชุมชนโบราณบ้านภูมิโปน ตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์” วัฒนธรรมเขมรได้แพร่เข้าสู่บริเวณอีสานตอนล่างอย่างมากมาย ในช่วงเวลานี้ได้มีการก่อสร้างศาสนสถานขึ้นเป็นจำนวนมาก และน่าจะเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งที่มีการอพยพของชาวเขมรจากประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะช่างฝีมือและแรงงานเขมรเข้าสู่ประเทศไทย ชาวเขมรเหล่านี้คงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่กลุ่มชาติพันธุ์ญ้ออาศัยอยู่ในเขตป่าดงทั่วไปในสมัยนั้น อันเป็นที่มาของคำว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง” นอกจากนี้ในสมัยกรุงธนบุรีได้ทำการสงครามแผ่ขยายอาณาเขต หัวเมืองเขมรหลายเมืองตกเป็นเมืองขึ้นของไทย และมีการอพยพครอบครัวของชาวเขมรเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน โดยเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์(สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2550)

ชาวเขมรถิ่นไทยมีวิถีชีวิตเรียบง่าย รักความสงบ ให้ความสำคัญที่อาวุโสกว่า ส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ หนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่ว่างจากการทำไร่ ทำนา จะเดินทางไปรับจ้างในตัวเมืองหรือในเมืองหลวง และเมื่อถึงฤดูเพาะปลูกก็จะเดินทางกลับภูมิลำเนาเพื่อประกอบอาชีพหลักของตน เด็กผู้ชายจะได้รับการฝึกให้ทำงานนอกบ้าน เช่น งานในท้องไร่ท้องนา ส่วนเด็กผู้หญิงจะได้รับการสั่งสอนอบรมให้ทำงานภายในบ้าน เช่น การปรุงอาหาร การเย็บปักถักร้อย และงานทอผ้า วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขมรถิ่นไทยในชนบทมีลักษณะคล้ายกับคนไทยในท้องถิ่นทั่วไป ถ้าเปรียบเทียบกับชาวเขมรในประเทศกัมพูชาแล้ว ความเป็นอยู่ ประเพณี และความเชื่อต่างๆ ของชาวเขมรถิ่นไทยจะมีส่วนคล้ายกับชาวเขมรในประเทศกัมพูชามาก เช่น ลักษณะของบ้านยกใต้ถุนสูง พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การแต่งงาน การนับวัน เดือน ปี การเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ยาม การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน การประกอบอาชีพ การละเล่นต่างๆ ตลอดจนอุปนิสัยส่วนบุคคลเป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีบทบาท

เด่นชัดในเรื่องศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะความโดดเด่นในเรื่องของการละเล่นพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านที่ได้รับการสั่งสมและสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน การละเล่นพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านของชาวสุรินทร์โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ อุดมไปด้วยความเชื่อ จารีตอย่างเคร่งครัด ซึ่งมีหลากหลายประเภททั้งการละเล่นพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงในบุญประเพณี เทศกาลต่างๆ และการละเล่นพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านเพื่อใช้ในพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ เพื่อนำมาซึ่งความสุขของบุคคล ครอบครัว และสังคม

การละเล่นพื้นเมืองจังหวัดสุรินทร์มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมความเชื่อและประเพณีเทศกาลต่างๆ ถือมีการถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เหนียวแน่นมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยที่มีบทบาทชัดเจนในพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ เช่นพิธีกรรมและประเพณีในเทศกาลได้แก่ สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ผ้าป่า เป็นต้น พิธีกรรมและประเพณีในระดับบุคคลหรือกลุ่มเช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ การเกิด การบวช แต่งงาน พิธีศพ เป็นต้น พิธีกรรมและประเพณี เกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ พิธีแรกนา การขอฝน การเกี่ยวข้าว การทำขวัญข้าว เป็นต้น พิธีกรรมและประเพณีที่กล่าวมาข้างต้นมีขั้นตอนพิธีการละเอียดซับซ้อนแตกต่างกันออกไป ทุกพิธีกรรมและประเพณีมีการละเล่นเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างแยกกันไม่ออก “ในการรำผีฟ้า รำผีมือ และเรือมมะมีวด เป็นพิธีกรรมในการรักษาคนไข้ ซึ่งมีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณโดยไม่สามารถจะศึกษาหาต้นตอได้ว่า เกิดขึ้นเมื่อไร จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการเหล่านี้ ทราบแต่เพียงว่าพิธีกรรมเหล่านี้ พวกเขารับถ่ายทอดต่อเนื่องกันมาอีกทอดหนึ่ง การใช้ดนตรีบรรเลงประกอบในพิธีกรรม รำผีฟ้า รำผีมือ และเรือมมะมีวด ที่มีการฟ้อนรำไปด้วย โดยที่ชาวบ้านเชื่อว่าผีพารำและคนป่วยจะลุกขึ้นรำตาม ซึ่งเชื่อว่าอิทธิพลของผีฟ้า ผีมือ หรือเทพต่างๆ ประกอบกับเสียงเพลงและเสียงดนตรีที่ไพเราะโหยหวน ทำให้มีจิตใจเบิกบานอยากจะทำ และทำให้ผู้ป่วยเคลิบเคลิ้มไปกับกาฟ้อนรำ เสียงเพลง และเสียงดนตรี” (เครือจิต ศรีบุญนาถ, 2533)

ภาพประกอบที่ 1 วงกันตรึมของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์

กันตรึม คือดนตรี-เพลงพื้นบ้านที่นิยมกันมากแถบจังหวัดสุรินทร์ มีเนื้อร้องเป็นภาษาเขมร “กันตรึม หรือ โจ๊ะกันตรึม เป็นการละเล่นเพลงพื้นบ้านของคนเขมรในเขตอีสานใต้ ได้แก่ บริเวณชุมชนที่พูดภาษาเขมรเป็นภาษาถิ่น โดยเฉพาะในอีสานตอนใต้ ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ “สโกล” หรือ กลองที่นำมาใช้วงดนตรีพื้นบ้าน โดยเฉพาะกลองกันตรึมจะมีจังหวะเสียงดัง โจ๊ะกันตรึม ตรึม ตรึม จึงเกิดเสียงวงดนตรีพื้นเมืองที่เล่นเพลงทำนองเดียวกับเพลงปฏึกายในภาคกลาง แต่มีท่วงทำนองและเนื้อร้องเป็นภาษาเขมรว่า “เพลงกันตรึม” (สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 1, 2538) วงดนตรีกันตรึมมีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของชาวสุรินทร์มาตั้งแต่ดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นงานพิธีแบบใด เช่น งานแต่งงานจะต้องมีวงกันตรึมเล่นกล่อมหอนถือนเป็นประเพณี งานศพงานพิธีกรรมต่างๆ หรือใช้บรรเลงในพิธีเช่นสรวงบูชา ทรงเจ้าเข้าผี ในงานต่างๆ ของกลุ่มชาวไทยเขมรส่วนมากจะใช้วงกันตรึมบรรเลงยืນพื้นในงาน วิธีการเล่นกันตรึมก่อนเริ่มการแสดงจะต้องมีพิธีไหว้ครูเพื่อเป็นสิริมงคลทั้งผู้ดูและผู้เล่น เมื่อไหว้ครูเสร็จก็จะเริ่มบรรเลงเพลง เป็นการโหมโรงเพื่อปลุกใจให้ผู้ดูรู้สึกตื่นเต้น และผู้แสดงก็จะได้เตรียมตัว จากนั้นจะเริ่มแสดง โดยเริ่มบทไหว้ครูตามธรรมเนียมโบราณดั้งเดิม

วิธีการร้องจะซับซ้อนโต้ตอบกันระหว่างชาย หญิง มีการรำประกอบการร้อง ไม่ต้องใช้ลูกคู่ช่วยร้องรับบทเพลง “ผู้เล่นโดยทั่วไป 4 คน จะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ส่วนผู้หญิงร้องเล่นด้วยก็มีหน้าที่ร้องและรำไปตามจังหวะเพลง การแต่งกาย แต่งกายตามสบาย หากจะแต่งตามประเพณีนิยมของท้องถิ่นก็ได้ เช่น ผู้ชายใส่เสื้อคอกลม นุ่งผ้าโจงกระเบน ผ้าขาวม้าคาดเอว ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น ใส่เสื้อรัดรูปแขนกระบอก” (สมจิตร พวงบุตร, 2527)

วงดนตรีพื้นเมืองกันตรึม แต่เดิมมีจุดประสงค์ในการบรรเลงเพื่อความสนุกสนานร่าเริงของชาวบ้าน เป็นทำนองสั้นๆ ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ต่อมามีการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นรูปแบบมากขึ้น โดยได้รับการอนุรักษ์ส่งเสริมจากหน่วยงานทางราชการให้ผู้ชำนาญทางดนตรีกันตรึม นำเอาบทเพลงเก่าแก่ที่มีความไพเราะ อ่อนหวาน สนุกสนาน และได้รับความนิยมในชุมชน เป็นเวลาอันยาวนาน นำมาใช้บรรเลงประกอบการแสดงกันตรึม และเพลงประกอบการแสดงใช้แสดงในงานต่างๆ ทั่วไป ทั้งงานมงคลและงานอวมงคล แต่เดิมเครื่องแต่งกายนักดนตรี ผู้รำ ผู้แสดง ไม่ได้คำนึงถึงมากนัก แต่งกายตามสบายตามสมัยนิยม ต่อมา มีการปรับปรุงให้มีการแต่งกายตามประเพณีนิยม สวยงามมากขึ้น มาตรฐานเสียงแต่เดิมมีลักษณะเฉพาะ ต่อมาได้รับอิทธิพลจากดนตรีตะวันตกทำให้มาตรฐานเสียงของเพลงกันตรึมเปลี่ยนไป ใกล้เคียงกับมาตรฐานเสียงสากลมากขึ้น การเทียบเสียงจะนิยมใช้ขอเทียบเสียงเข้ากับเสียงปี่อ้อ โดยเทียบเสียงเป็นคู่ 4 และคู่ 5 คำร้องจะเป็นภาษาเขมรสูงถิ่นไทย หรือ ภาษาเขมรปนไทย การประสานเสียงจะเกิดขึ้นโดยบังเอิญเพราะลักษณะการบรรเลง ผู้บรรเลงดนตรีกันตรึม เครื่องดนตรีที่บรรเลงทำนอง ตั้ว ปี่อ้อ จะบรรเลงคลอเสียงร้อง รูปแบบโครงสร้างฉันทลักษณ์ของบทเพลงจะเป็นทำนองที่ซ้ำๆ กลับไปกลับมา ทำให้ฟังง่าย เข้าใจง่าย บทเพลงประกอบการแสดงของหมู่บ้านดงมัน แต่ละบทเพลง จะมีทำนองที่สั้นๆ ไม่สลับซับซ้อน จังหวะ ทำนอง มีความไพเราะง่ายต่อการจดจำ มีสำเนียงนุ่มนวล เทคนิคการบรรเลงแพรวพราวเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวอีสานใต้ (พรณราย คำโสภา, 2540)

ภาพประกอบที่ 2 วงกันตรึม-มโหรี ในขบวนแห่ขันหมากพิธีแต่งงาน (แซนการ์)
ของชาวเขมรถิ่นไทย

สภาพวิถีชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทยที่มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เทพเทวดา ผี ครูกำเนิด และเรื่องขวัญ อันเป็นความเชื่อของกลุ่มชนในสังคมเกษตรกรรม จึงปรากฏพิธีกรรมเหล่านี้เพื่อความเคารพ บวงสรวงเช่นไหว้ ด้วยเหตุที่กลัวอำนาจเหนือธรรมชาติและบรรพบุรุษของตนเกิดความไม่พอใจและไม่เกิดความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องของน้ำอันเป็นปัจจัยหลักของอาชีพเกษตรกรรม จึงต้องทำพิธีเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความสบายใจอันจะทำให้สิ่งที่เคารพบูชาเกิดความพึงพอใจและบันดาลความสุขความอุดมสมบูรณ์ทำให้ชีวิตประสบแต่ความสุข พิธีกรรมที่เกิดขึ้นมากมายในสังคมของชาวเขมรถิ่นไทยมีหลากหลายทั้งเป็นส่วนของบุคคลและสังคม โดยมีจุดประสงค์ที่แตกต่างกันออกไปทั้งพิธีมงคลและอวมงคล ทุกพิธีกรรมมุ่งที่จะบวงสรวงบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้คุ้มครองดูแลปกป้องรักษาให้ปราศจากความทุกข์ยากและปกกันไม่ให้สิ่งชั่วร้ายและหมุ่มารที่จะมารบกวนพิธีต่างๆ ให้เกิดภัยอันตราย พิธีกรรมต่างๆ ในสังคมชาวเขมรถิ่นไทยที่เกี่ยวข้องกับอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติในแต่ละพิธีกรรมจะมีวงดนตรีกันตรึมเข้ามามีส่วนประกอบสำคัญ โดยเฉพาะการเรียกขวัญในพิธีมงคลต่างๆ เช่นพิธีแต่งงาน พิธีบวชนาค พิธีโกนจุก เป็นต้น และวงกันตรึมมีความสำคัญเป็นอย่างมากในพิธีใจ

ละม่อมหรือการเข้าทรงเพื่อบูชาบรรพบุรุษและรักษาโรคตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ในการแต่งงานของชาวสุรินทร์ หรือที่เรียกว่า แชนการ์ นั้น นอกจากพราหมณ์หรืออาจารย์ผู้นำพิธีเป็นบุคคลสำคัญของงานแล้ว ดนตรีพื้นบ้านและเพลงการ์ เป็นสิ่งสำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย ขั้นตอนต่างๆ ในแชนการ์นั้น ชาวสุรินทร์จะใช้เพลงและดนตรีเป็นตัวกำหนดและประกอบเรื่องไปพร้อมๆ กัน ดนตรีพื้นบ้านที่ใช้บรรเลงในพิธีแชนการ์คือ วงกันตรึม ทำนองเพลงและจังหวะเพลงกันตรึมในพิธีแชนการ์เป็นไปตามขั้นตอนพิธีการในช่วงต่างๆ ตั้งแต่ขบวนแห่ขันหมาก พิธีทำขวัญ จนถึงการลาพิธีถือว่าเป็นอันเสร็จสิ้น การบรรเลงกันตรึมในพิธีแชนการ์ของชาวเขมรถิ่นไทย มีความสำคัญเป็นอย่างมาก มีการบรรเลงทุกขั้นตอนพิธีดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ในการบรรเลงเพลงของวงกันตรึมผู้เล่นสามารถเลือกทำนองเพลงได้ตามถนัดและความเหมาะสม เพลงกันตรึมที่บรรเลงในพิธีแชนการ์ยังได้รับความนิยมมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นประเพณีและค่านิยมที่ควรได้รับการรักษาสืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป

การเข้าทรงของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยเรียกว่า “โจลมะมัต” หรือ เรือมมัต เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายใหญ่ 2 ประการ คือในการรักษาคนป่วย และพิธีไหว้ครูประจำปี เรือมมัต มี 2 ลักษณะคือ มัตที่เน้นถือบรรพบุรุษมีการสืบทอดในสายตระกูลมาแต่โบราณตกทอดมาสู่ลูกหลานเพื่อคอยคุ้มครองปกป้องรักษาผู้คนในสายตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข ผู้สืบทอดมัต เรียกว่า “ครูมัต” สำหรับการสืบทอดนั้น หากคนที่เป็นครูมัตนั้นได้เสียชีวิตลงไป มัตที่เป็นจิตวิญญาณก็จะล่องลอยไปหาร่างใหม่ และจะกระทำให้คนในสายตระกูลคนใดคนหนึ่ง (ส่วนมากเกิดกับผู้หญิง) เจ็บป่วย มีอาการเหมือนคนเสียสติหรือเป็นโรคประสาท เมื่อเข้าทรงดูแล้วทราบว่า เป็นการกระทำของมัต จึงมีการจัดพิธีรับมัตเข้ามาอยู่ในร่างของตน ลักษณะที่สอง คือบองเบ็ด เป็นจิตวิญญาณที่เร่ร่อนไม่มีญาติ ซึ่งอาจเป็นผีป่า หรือเจ้าที่เจ้าทาง ลักษณะการเข้ามาอยู่ในร่าง ก็เป็นลักษณะเดียวกับมัต โดยจะทำให้บุคคลนั้นเจ็บป่วย เมื่อเข้าทรงดูพบว่าเทพเจ้าหรือผีมาขออยู่ด้วย เมื่อรับเข้ามาอยู่ด้วย อาการเจ็บป่วยก็จะหายเป็นปกติ “พิธีกรรมเรือมมัต เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อซึ่งเกิดขึ้นมานาน แม้ปัจจุบันก็ยังมิหลงเหลืออยู่ พิธีกรรมดังกล่าวถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวไทยเขมรได้

ปฏิบัติสืบทอดกันมา จนยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อตัวเองและสังคมส่วนรวม ถึงแม้วิทยาการแพทย์สมัยใหม่จะเจริญก้าวหน้า และเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตผู้คนในปัจจุบันมากขึ้น ชาวไทยเขมรบางส่วนก็ยังนิยมนิรักษารักษาโรคด้วยเรอมนมวัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวไทยเขมรบางส่วนยังมีความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธวิธีการสมัยใหม่ ฉะนั้นการปลูกฝังแนวความคิดความเชื่อในเรื่องภูตผี วิญญาณ ซึ่งเรียกว่า พิธีกรรมเรอมนมวัว ยังคงประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน”

การฟ้อนรำของมะมัวตจะมีท่าฟ้อนรำที่มีเฉพาะตนของผู้ที่เป็นมะมัวต โดยฟ้อนรำไปตามทำนองเพลงต่างๆ ที่ตนเองชื่นชอบเมื่อเริ่มพิธีเข้าทรงฝ่ายดนตรีบรรเลงเพลงครูดตามลำดับขั้นตอน เมื่อวิญญาณครูหรือบรรพบุรุษเข้ามาประทับร่างมะมัวตจะจัดการแต่งตัวเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ตามผู้ที่มาประทับร่างชื่นชอบหรือเคยแต่งเมื่อครั้งมีชีวิตอยู่แล้วจึงร่ายรำรักษาผู้ป่วยโดยเริ่มตั้งแต่ขับไล่ภูตผีที่มาช่วยความเจ็บป่วยด้วยการรำกาบเป การรำกาบเปเป็นการไล่สิ่งที่ไม่ดีที่ทำให้เจ็บป่วย โดยมีการตั้งเป (เปคือกระโทงที่ทำด้วยกาบกล้วยแล้วตั้งขึ้นใส่เครื่องเซ่น) และทำการฟ้อนเปด้วยการกาบ (กาบ ความหมายคือ การฟ้อน) การกาบเปจึงเป็นพิธีขั้นตอนแรกของการรักษาโรค จากนั้นมะมัวตจะร่ายรำและเริ่มบอกวิธีแก้ไขหรือตอบถึงสาเหตุการเจ็บป่วยและวิธีการรักษาในครั้งนี้ การร่ายรำบางครั้งใช้เวลาทั้งคืนจนกว่ามะมัวตจะเกิดการพอใจจึงทำพิธีเลิกลาเป็นอันเสร็จพิธี

ภาพประกอบที่ 3 วงกันตรึมในพิธีมะมัวต (เข้าทรง) ตามความเชื่อของชาวเขมรถิ่นไทย

สภาพสังคมและการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมทำให้กันตรึมมีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย โดยมีพัฒนาการและรูปแบบที่หลากหลาย กันตรึมประยุกต์ มีการนำภาษาอื่นมาขับร้องผสมกับภาษาเขมรถิ่นไทยและนำเครื่องดนตรีสากลเข้ามาใส่ในวงกระโปรง มีท่าเต้นไม่มีการรำ แต่เครื่องดนตรีปี่อ้อที่ใช้ในวงกันตรึมนับวันยิ่งหาคนสืบทอดยากเพราะเป่ายากและเสียงเป็นเอกลักษณ์ไม่สามารถปรับให้เข้ากับกันตรึมประยุกต์ได้ กันตรึมอยู่ในสายเลือดของชาวอีสานได้จึงมีการปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมกลายเป็นกันตรึมประยุกต์ มีการขยายฐานและตอบสนองผู้บริโภคที่หลากหลาย เพิ่มเนื้อร้องเป็นภาษาอีสาน ภาษาไทยกลาง เพิ่มดนตรีสากลเข้าไปกันตรึมประยุกต์มีบทเพลงมากมายขึ้นมาน่าสนใจ โดยเฉพาะการใช้คำร้องที่แต่เดิมจะใช้คำที่มีความหมายที่สามารถตีความหมายได้หลายด้านแต่กันตรึมประยุกต์ใช้คำที่มีความหมายตรงโดยเฉพาะเรื่องของเพศ เพิ่มการแสดงบนเวที ต่อมาเกิดการแต่งเนื้อร้องที่ไม่สุภาพและหยาบโลน มีการแต่งตัวไม่เหมาะสมจนกลายเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์

วงกันตรึมประยุกต์ที่เกิดขึ้นใหม่ในกลุ่มวัฒนธรรมเขมรถิ่นไทยถูกยอมรับและเข้าไปอยู่ในสังคมของชาวเขมรถิ่นไทยในส่วนของมหรสพสมโภชในงานประเพณีต่างๆ ที่ไม่ใช่พิธีกรรมความเชื่อแบบดั้งเดิม กันตรึมประยุกต์เกิดขึ้นมากมายหลายวง วงกันตรึมประยุกต์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังและเป็นวงแรกๆ ที่พัฒนากันตรึมแบบดั้งเดิมให้เกิดเป็นกันตรึมประยุกต์หรือวงกันตรึมร็อค กันตรึมซิ่ง คือ “ดาร์กี้ กันตรึมร็อค” ผู้นำชื่อเสียงในด้านเพลงกันตรึมประยุกต์มาสู่อีสานตอนใต้ “นายสมชาย คงสุขดี ภูมิลำเนาจังหวัดสุรินทร์ เป็นบุตรของคุณพ่อบุญจันทร์ และคุณแม่ประยูรญาติ คงสุขดี บรมครูเพลงเจริญและเพลงกันตรึมของเมืองสุรินทร์ ด้วยการร้องกันตรึมที่เอื้อนโอดโหนเสียงเป็นเอกลักษณ์ของ “มับ” บุตรชายของบรมครูเพลงพื้นบ้านเจ้าของวงกันตรึม “แสงจันทร์ประยูรญาติ” ที่โด่งดังในพื้นที่อีสานใต้ การซึมซับแนวทาง วิธีการร้องสู่การพัฒนาวง ให้เป็นกันตรึมประยุกต์บุกเบิกของเมืองไทย นักร้องตัวดำ น้ำเสียงดี มีลีลา การพ้อน การเดินโดดเด่นเฉพาะตน หาตัวจับได้ยากจนเป็นที่รู้จัก ประทับใจผู้ชมเป็นที่มาของฉายา “ดาร์กี้” จากยาสีฟันยี่ห้อหนึ่งที่มีหน้าดำแต่ฟันขาว จากการที่ได้เกิดในครอบครัวศิลปิน มีสายเลือดกันตรึมอันเข้มข้นทำให้ “สมชาย คงสุขดี” มุ่งก้าวเดินเพื่อสืบสานรอยทางของพ่อ แต่มีเต็มต่อรอยทางของแม่ด้วยหัวใจสุนทรียะศิลปิน นำพาบทเพลง ท่วงทำนอง เนื้อร้องกันตรึมพื้นบ้าน ก้าวสู่ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2563

ความเป็นสากล “เปิดกรูอีสานใต้ อีชีวีสร้อย เบิกจ๊ะ หม้ายมัธยม” ได้ขับขานบรรเลงผ่านสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย เปิดประตูอีสานใต้ให้เป็นที่รู้จักของชาวไทยและต่างชาติ ด้วยปณิธานอันแน่วแน่ที่จะสืบสานความเป็นพื้นบ้านอีสานใต้ให้คงอยู่ ยึดอุดมการณ์สืบสานมรดกชาติร่วมกับ เกลิมพล มาลาคำ และเอกชัย ศรีวิชัย “พระเอกหน้าดำ” นามนี้ได้โลดแล่นจากหน้าเวทีการแสดงสู่จอโทรทัศน์ จอภาพยนตร์ ในหลายบทบาท หลากเรื่องราว บุคลิกของดาร์ก็่ ช่วยขยายภาพของความเป็นคนอีสานใต้ ให้ชัดเจนในสายตาของผู้ชม เป็นต้นแบบของศิลปินกันตรึมร็อค กันตรึมประยุกต์ นักแสดงพื้นบ้านในรุ่นต่อมาทั้งสิ้น กว่า 30 ปีที่ได้สร้างสรรค์ผลงานอันเป็นมรดกของชาวอีสาน สู่ตำนานเล่าขานที่จะยึดหยั่งอยู่มีรู้คล้าย เป็นลมหายใจของบทเพลงอีสานใต้เคียงคู่อีสานเหนือวันรันดร์ ดังเนื้อเพลง “...อีสานตอนเหนือแม่เอ๋ย เรามีหมอลำ อีสานใต้แม่งามขำ มีศิลปะกันตรึม..” (ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2562)

ภาพประกอบที่ 4 ดาร์ก็่ กันตรึมร็อค ศิลปินต้นแบบการละเล่นกันตรึมแบบประยุกต์
ที่มา: Spotify (2563).

ปัจจุบันวงกันตรึมมีการปรับเปลี่ยนอยู่ในรูปแบบดนตรีประกอบการแสดง ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยเฉพาะการแสดงนาฏยศิลป์พื้นเมืองต่างๆ ซึ่งการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมอีสานใต้มีการนำเอาดนตรีกันตรึมมาใช้เป็นดนตรี

ประกอบในการแสดง อีกทั้งปัจจุบันมีการนำวงกันตรึมไปใช้ในการเรียนการสอนโดยเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษาต่างๆ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งแนวทางในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงกันตรึมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มีศิลปินรุ่นใหม่เกิดขึ้นและกลุ่มเยาวชนที่สนใจได้มีโอกาสศึกษาและมีโอกาสแสดงดนตรี-นาฏศิลป์พื้นเมืองสุรินทร์มากขึ้น

โครงการพัฒนาศักยภาพและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดนตรีนาฏศิลป์ท้องถิ่นสุรินทร์ ซึ่งเป็นโครงการที่จัดโดยเครือข่ายการจัดการศึกษาดมเทพรักษาร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เป็นโครงการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการอนุรักษ์การแสดงพื้นเมืองกันตรึมโดยปลูกฝังเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ที่อยู่ในท้องที่ตำบลเทพรักษา โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลเทพรักษาเข้ามีบทบาทสนับสนุนงบประมาณในการจัดโครงการ การจัดโครงการพัฒนาศักยภาพและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดนตรีนาฏศิลป์ท้องถิ่นสุรินทร์ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากศิลปินท้องถิ่นคือ นายธงชัย สามสีและสาขาวิชาดนตรีศึกษา สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ร่วมเป็นวิทยากรให้ความรู้และถ่ายทอดทักษะการเล่นเครื่องดนตรีและการฟ้อนรำเบื้องต้น กิจกรรมการอนุรักษ์กันตรึมที่มีประชากรของโครงการมุ่งเน้นไปที่กลุ่มเด็กและเยาวชน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า กิจกรรมในครั้งนี้เป็นการสร้างพลเมืองในท้องถิ่นโดยปลูกฝังให้รักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดงของชาติพันธุ์ตนเอง

ภาพประกอบที่ 5 โครงการพัฒนาศักยภาพและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดนตรีนาฏศิลป์ท้องถิ่นสุรินทร์

บทสรุปและอภิปรายผล

สภาพสังคมของชาวเขมรถิ่นไทยที่อาศัยในจังหวัดสุรินทร์ สะท้อนให้เห็นถึงสังคมที่อุดมไปด้วยความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งผี พรหมณ์ พุทธ รวมถึงประเพณีเทศกาลที่มีการละเล่นต่างๆ เฉพาะเทศกาลนั้นๆ เช่น เทศกาลตรุษสงกรานต์ จะมีการละเล่นลื้อดอันเรหรือเรือมอันเร และเรือมตรดหรือเรือมตรุษ พิธีกรรมความเชื่อของชาวเขมรถิ่นไทยที่เห็นถึงความสัมพันธ์ของนาฏกรรมกับสังคมอย่างชัดเจนคือ พิธีกรรมมะมั่วต และพิธีแซนการ์หรือแต่งงาน ที่มีดนตรีกันตรึมเข้าไปมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมในลำดับพิธีในการแต่งงานของชาวเขมรถิ่นไทยในแต่ละช่วงของพิธีจะมีดนตรีกันตรึมเป็นเครื่องประกอบ อาทิ ช่วงพิธีสู่ขวัญ วงกันตรึมจะบรรเลงเพลงมวงกั่วลจองได(บายศรีสู่ขวัญ) รับช่วงต่อผู้ประกอบพิธีกรรม เนื้อหาในการขับร้องจะเป็นการพรรณนาและการสั่งสอนคู่บ่าวสาวในการครองชีวิตคู่ ผู้ที่มาร่วมพิธีร่วมร่ายรำรอบโรงพิธีเป็นเสมือนการให้เกียรติเจ้าภาพงานและร่วมฉลองมงคลสมรส ส่วนพิธีกรรมมะมั่วต หรือพิธีเข้าทรงของชาวเขมรถิ่นไทย ที่มีความเชื่อถึงเรื่องการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการเข้าทรงและร่ายรำบูชาบรรพบุรุษก็สามารถทำให้อาการเจ็บป่วยทุเลาลงได้บ้างหรือหายจากการเจ็บป่วยไปเลย

ความสัมพันธ์ของการพ้องรากับโครงสร้างทางสังคมเขมรถิ่นไทย ด้านความเชื่อและพิธีกรรม มีความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนา เช่น ในประเพณีเรือมตรุษจะมีการบริจาคจตุปัจจัยและสิ่งของเพื่อไปทำบุญ ในพิธีกรรมเรือมมะมั่วต ครุุ่มมั่วตจะทำพิธีรักษาคนป่วยจากโรคที่ไม่ทราบสาเหตุ โดยใช้ดนตรีกันตรึมเป็นองค์ประกอบสำคัญ ด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชน กันตรึมมีบทบาทต่อชุมชน คือ สร้างความบันเทิง สร้างความสามัคคี บทเพลงและท่าทางเป็นเครื่องสื่อสารความรู้สึกนึกคิดให้รับรู้ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ด้านประเพณี กันตรึมมีบทบาทสำคัญในประเพณีโดยเฉพาะเป็นมหรสพสมโภชในแต่ละประเพณี ด้านเศรษฐกิจ นักดนตรีและผู้พ้องรำเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยได้รับเชิญไปแสดงในงานต่างๆ ทำให้กลายเป็นอาชีพเสริม ซึ่งมีส่วนสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง ปัจจุบันกันตรึมยังเป็นบทเพลงที่มีชีวิตแม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการร้องท่วงทำลีลาไปบ้างแต่ในสังคมคนเขมรถิ่นไทยก็ยังให้ความสำคัญกับเอกลักษณ์ศิลปะการแสดงกันตรึมดังกล่าว แม้จะเห็นว่ากันตรึม

มีการแข่งขันกันอย่างหลากหลายในเชิงธุรกิจแต่สิ่งเหล่านี้เองก็ถือว่าเป็นธุรกิจในการช่วยอนุรักษ์สนับสนุนศิลปะการแสดงในแบบฉบับอีสานได้ให้มีชีวิตอยู่ชั่วลูกชั่วหลานสืบต่อไป

การดำรงอยู่ของศิลปะการแสดงกันตรึมสังคมชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความปรับเปลี่ยนในรูปแบบและองค์ประกอบต่างๆ ไปตามสภาพกาลเวลาและความนิยมที่ปรับเปลี่ยนไป แต่ในด้านพิธีกรรมความเชื่อหรือพิธีกรรมต่างๆ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้สืบทอดกันมาอย่างช้านานยังคงรักษาศิลปะการละเล่นกันตรึมให้คงอยู่ในรูปแบบดั้งเดิมไว้อยู่ค่อนข้างมาก เห็นได้ว่าศิลปะการแสดงกันตรึมยังคงรับใช้และเป็นส่วนสำคัญของพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ในส่วนของศิลปะการแสดงกันตรึมที่เป็นมหรสพหรือการละเล่นในประเพณีเทศกาลหรืองานบุญต่างๆ ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงไปเป็นอีกแขนงหนึ่งคือ กันตรึมประยุกต์หรือกันตรึมรีคอนั้นเอง มีการนำเอาเครื่องดนตรีสากลมาประยุกต์ใช้และการขับร้องเป็นไปแบบอย่างลูกทุ่งหมอลำและมีการนำเอาภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาเขมรถิ่นไทยมาใช้มากขึ้น องค์ประกอบในด้านต่างๆ เปลี่ยนไปตามเช่นกัน โดยเฉพาะเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของผู้แสดงทั้งนักร้องและผู้แสดงประกอบไม่เป็นไปตามวัฒนธรรมดั้งเดิม มีการนำเอากระโปรงสั้นหรือชุดที่เป็นไปในลักษณะทางเครื่องมาใส่แต่งตัว และในส่วนของศิลปะการแสดงกันตรึมที่อยู่ในสถานศึกษาหรือหลักสูตรการเรียนการสอนนำเอาศิลปะการแสดงกันตรึมมาใช้เป็นสื่อแสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ใช้วงกันตรึมประกอบในการฟ้อนรำในชุดการแสดงต่างๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้นหรือประยุกต์จากศิลปะการแสดงดั้งเดิม ศิลปะการแสดงกันตรึมจึงมีความหลากหลายในด้านการนำเสนอเป็นอย่างมาก การอนุรักษ์สืบสานอย่างเข้าใจและสิ่งสำคัญคือการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงกันตรึมในรูปแบบดั้งเดิม เพื่อที่จะทำให้ศิลปะการแสดงกันตรึมยังดำรงคงอยู่ สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ พิธีกรรมความเชื่อ และสภาพสังคมเป็นอย่างดี อีกทั้งเกิดความภาคภูมิใจ รักและหวงแหนศิลปะการแสดงกันตรึมอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวเขมรถิ่นไทย

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาบทบาทของศิลปะการแสดงกัณฑ์ของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ ควรมีการมุ่งเน้นเฉพาะไปที่พิธีกรรม พิธีการ หรือกิจกรรมที่ศิลปะการแสดงกัณฑ์เข้าไปมีบทบาทสำคัญ เพื่อให้เห็นถึงสาระและบทบาทสำคัญในด้านต่างๆ ของศิลปะการแสดงกัณฑ์
2. การศึกษาการปรับเปลี่ยนของรูปแบบและองค์ประกอบของศิลปะการแสดงกัณฑ์ของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ ควรมีการศึกษาย่างลุ่มลึกในด้านรูปแบบการแสดงและองค์ประกอบการแสดงทั้งแบบดั้งเดิมและแบบที่ประยุกต์ขึ้นมา เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาพัฒนาการในทุกๆ ด้านของศิลปะการแสดงกัณฑ์
3. ควรมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการแสดงศิลปะการแสดงกัณฑ์ทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์เพื่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักห่วงแหน ศิลปะการแสดงกัณฑ์ มรดกทางวัฒนธรรมชาวเขมรถิ่นไทย

เอกสารอ้างอิง

- เครือจิต ศรีบุญนาท. (2533). **วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณิ เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์**. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].
- ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2562). **ฐานข้อมูลศิลปนิพนธ์มรดกอีสาน: สมชาย คงสุชาติ (ดาร์กี้ กัณฑ์มรรค)**. ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พรรณราย คำโสภา. (2540). **กัณฑ์ กับเพลงประกอบการแสดงพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์**. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- สมจิตร พ่วงบุตร. (2527). **เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร.
- สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 1. (2538). **การแสดงพื้นบ้านอีสานใต้: ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา 1.

สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2550).

ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
 สุตัน กงทรัพย์. (2543). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์ (พ.ศ.2302-2450).**
 สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.

Spotify. (2563). **ดาร์กีนตรึม ชุด 1.** ค้นเมื่อ 29 มกราคม 2563, จาก<https://open.spotify.com/album/56lpLPO7Cpu1HiKGqmOppw?nd=1&fbclid=IwAR0sJZvB5TyAeaQwVLsVBkB9yb0kGO-uqd6NrQ24ijc-zCBnEGfabWpYn0FE>